

ХАРАКТЕРНІ ОЗНАКИ СУЧАСНИХ ТЕРМІНОЛОГІЧНИХ СЛОВНИКІВ

CHARACTERISTICS OF MODERN TERMINOLOGY DICTIONARIES

Черниш О.А.,

orcid.org/0000-0002-2010-200X

кандидат філологічних наук, доцент,

декан факультету педагогічних технологій та освіти впродовж життя
Державного університету «Житомирська політехніка»

Білошицька З.А.,

*orcid.org/0000-0002-9321-7342*старший викладач кафедри педагогічних технологій та мовної підготовки
Державного університету «Житомирська політехніка»

Вергун Т.М.,

*orcid.org/0000-0002-8835-5572*асистент кафедри педагогічних технологій та мовної підготовки
Державного університету «Житомирська політехніка»

Комісарук Л.І.,

*orcid.org/0009-0000-5294-6242*старший викладач кафедри теоретичної та прикладної лінгвістики
Державного університету «Житомирська політехніка»

Лінгвістичні дослідження у сучасному світі спрямовані на вивчення особливостей створення цифрових лінгвістичних ресурсів, зокрема термінологічних словників. Комп'ютеризація формування термінологічних словників стає нагальною потребою, тому що традиційна лексикографія не здатна забезпечити швидкозростаючі потреби науки. У статті розглянуто поділ за класифікацією та характерні ознаки сучасних термінологічних словників, оскільки вони сприяють розвитку галузей знань і надають доступ до наукових інформаційних джерел, а також зосереджено увагу на значенні лексикографічних функцій. Створення термінологічних словників сприяє нормалізації професійної мови, адже саме словники є засобом впорядкування та критичного аналізу поняттєвої системи відповідної наукової галузі. Автори зазначають, що словник окреслює особливості термінологічних одиниць відповідної галузі, сприяє формуванню мовленнєвої компетентності фахівців, а також допомагає у систематизації, своєчасному та постійному оновленні галузевої термінології, а також слугує доступом до наукових інформаційних джерел. Сучасні електронні словники характеризуються незалежністю словникових об'єктів від часових і просторових обмежень, наявністю гіпермедіальних об'єктів, динамічністю словникових об'єктів та розподілом зв'язків (лінків) і відношень між ними тощо. З'ясовано, що з функціями термінологічних словників безпосередньо пов'язана їх видова й типологічна класифікація. Автори переконливо доводять, що видова класифікація словників здійснюється за інформаційним та матеріальним складником, а також за обставинами існування словника у зовнішньому середовищі. Відтак словник моделює мовну систему та надає користувачеві вільний доступ до неї. Сумлінне дотримання вимог та критеріїв сприятиме подоланню недоліків сучасних термінологічних словників.

Ключові слова: термінологічні словники, лексикографічні функції, видова класифікація, об'єкт відображення, систематизація.

Linguistic research in the modern world aims to study the peculiarities of the creation of digital linguistic resources, particularly terminological dictionaries. Computerization of the formation of terminological dictionaries becomes an urgent need because traditional lexicography cannot meet the rapidly growing needs of science. The article considers the division by classification and characteristic features of modern terminological dictionaries, as they contribute to developing fields of knowledge and provide access to scientific information sources. It also focuses on the importance of lexicographic functions. The creation of terminological dictionaries contributes to the normalization of professional language because it organizes and critically analyzes the conceptual system of the relevant scientific field. The authors note that the dictionary outlines the features of the terminological units of the relevant field, contributes to the formation of speech competence of specialists, helps in the systematization timely and constant updating of the branch terminology, and also serves as access to scientific information sources. Modern electronic dictionaries are characterized by the independence of dictionary objects from time and space limitations, the presence of hypermedia objects, the dynamism of dictionary objects, and the distribution of connections (links) and relations between them. It has been found that their specific and typological classification is directly related to the functions of terminological dictionaries.

The authors convincingly prove that the type classification of dictionaries is carried out according to the informational and material components and the circumstances of the existence of the dictionary in the external environment. Thus, the dictionary models the language system and gives users unrestricted access. Conscientious compliance with requirements and criteria will contribute to overcoming the shortcomings of modern terminological dictionaries.

Key words: terminological dictionaries, lexicographic functions, species classification, display object, systematization.

Постановка проблеми. Євроінтеграція України та постійне розширення міжнародних зв'язків визначають вектор лінгвістичних досліджень, спрямовуючи його на вивчення особливостей створення цифрових лінгвістичних ресурсів, зокрема термінологічних словників. Словники нівелюють мовні бар'єри у практиці професійного спілкування, сприяють розвитку галузей знань, надають доступ до наукових інформаційних джерел і фасилітують міжнародне спілкування у різних сферах тощо. **Мета статті** – розглянути та дослідити ознаки та функції сучасних термінологічних словників.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Вітчизняні та зарубіжні лінгвісти приділяють багато уваги дослідженню сучасних термінологічних словників. Зокрема, В. Дубічинський, М. Комова, Л. Симоненко, О. Тараненко та інші наголошують на беззаперечній важливості термінологічних словників, про що свідчить значний інтерес до вивчення особливостей їх створення та структурування у сучасній лінгвістиці. Створення термінологічних словників сприяє нормалізації професійної мови, оскільки саме словники є засобом впорядкування та критичного аналізу поняттєвої системи відповідної наукової галузі.

Виклад основного матеріалу. Термінологічний словник трактують як один із різновидів лінгвістичного словника, який охоплює та систематизує терміни й визначення певної галузі знання; один із засобів подолання мовних бар'єрів у практиці професійного спілкування [1, с. 38–39]. Він покликаний окреслити понятійно-термінологічний апарат різних наукових галузей, сприяє забезпеченню продуктивної наукової, навчальної та виробничої діяльності. Можемо стверджувати, що такий словник окреслює особливості термінологічних одиниць відповідної галузі, сприяє формування мовленнєвої компетентності фахівців, а також допомагає у систематизації, своєчасному та постійному оновленню галузевої термінології. Це довідник, який надає основні концептуальні та енциклопедичні відомості щодо реалій, позначуваних терміном; найважливіший засіб опису відповідної терміносистеми [2].

Термінологічні словники належать до довідкових документів та поділяються на [3, с. 146]:

– наукові, що містять результати теоретичних або експериментальних досліджень у вигляді наукових понять та їх номінативних одиниць; надають наукову довідкову інформації щодо різних сфер діяльності суспільства, а саме науки, освіти, культури, техніки та виробництва;

– науково-популярні, що окреслюють відомості наукового та прикладного характеру, розповсюджують та популяризують досягнення у галузі науки, культури, техніки та спрямовані на читача-неспеціаліста;

– виробничі, що містять матеріали прикладного характеру, орієнтовані на фахівців різної кваліфікації та призначені для застосування на виробництві та в інших сферах практичної діяльності людини;

– навчальний посібник є переважно новим різновидом лексикографічних праць, окреслює термінологію відповідної навчальної спеціальності та обмежений її тематикою, спрямований на забезпечення освітнього процесу.

Призначення будь-якого термінологічного словника полягає у відображенні понятійно-термінологічного апарату різних галузей науки й техніки й відповідно забезпеченні наукової, навчальної та виробничої діяльності [1, с. 38]. Відповідно термінологічний словник є найважливішим засобом опису терміносистеми та виконує низку лексикографічних функцій, зокрема:

– інформаційну [4], яка спрямована на пошук необхідної інформації і поглиблення знань користувача у певній галузі знань;

– систематизуючу [5], мета якої впорядкувати наведені терміносистеми з вказівкою на парадигматичні відношення й термінологічну сполучуваність словникових одиниць;

– навчальну [4], яка є базовою для словника та передбачає засвоєння іншомовної термінологічної лексики користувачем шляхом ознайомлення з еквівалентами перекладу;

– нормативну [6, с. 61], що покликана елімінувати розбіжності між індивідуальним і колективним знанням;

– мовознавчу, яка передбачає порівняння особливостей термінологічних одиниць відповідних робочих мов;

– правописну, що подає тлумачні й синонімічні пояснення слів, наголошує на правильній вимові, а також найскладніших випадках наголошування термінологічних одиницьогощо.

В умовах інтенсивного розвитку інформаційних технологій традиційна лексикографія не здатна забезпечити швидкозростаючі потреби у термінологічних словниках. Натомість комп'ютеризація створення термінологічних словників стає нагальною потребою. Автоматизація термінографічної роботи відчутно скорочує терміни створення словника, сприяє пошуку необхідного лінгвістичного матеріалу й допомагає уніфікувати структурні елементи словника [7].

Як зазначають мовознавці Л.О. Симоненко, О.М. Сидоренко, електронний словник наразі є вимогою часу, спричиненою зміною суспільної парадигми – від технократичної до індустріальної, від індустріальної до інформаційної. Відтак інформація набуває ознак стратегічного продукту.

Електронний словник має значно більший потенціал представлення дефініції поняття, інкорпорує різноманітні види ілюстрації (схеми, таблиці, малюнки, анімації, відповідний звуковий супровід) тощо [8, с. 101]. Вони містять комплексні структуровані об'єкти знань, різноманітні системи класифікацій та впорядкування. Сучасні електронні словники характеризуються незалежністю словникових об'єктів від часових і просторових обмежень, наявністю гіпермедіальних об'єктів, динамічністю словникових об'єктів і розподілом зв'язків (лінків) і відношень між цими об'єктами тощо. Такі лексикографічні джерела вирізняються якістю, призначенням, комплектацією, технологічним середовищем існування, рівнем структурування інтерфейсів вводу та виводу, типами й перевагами кінцевих користувачів, входами доступу ілюстративного матеріалу тощо [8, с. 105].

Варто зазначити, що з функціями термінологічних словників безпосередньо пов'язана їх класифікація, здійснення якої також передбачає врахування таких диференційних ознак, як співвідношення лівої й правої частин словника, спосіб розміщення, зміст і принцип відбору реєстру, об'єкт відображення, врахування історичних процесів, а також мету і призначення словника [3, с. 145].

Відповідно виділяють видову й типологічну класифікацію словників. Як зазначає М. Комова, в основу видової класифікації покладено диференціацію ознак, натомість типологічна класифікація відображає їх інтеграцію.

Відтак можна стверджувати, що видова класифікація словників здійснюється за інформаційним та матеріальним складником, а також за обставинами існування словника у зовнішньому середовищі. Інформаційна компонента передбачає:

- широту охоплення термінологічної лексики (галузеві, вузькогалузеві, багатогалузеві та універсальні словники);
- спосіб опису лексичного значення слова (перекладні (дво-, багатомовні словники), енциклопедично-довідкові джерела (тлумачні, тлумачно-перекладні словники, довідники, енциклопедії));
- час виникнення термінів (словники сучасної та історичної термінології);

- опис термінологічних словникових одиниць (орфографічний, словотвірний, семантичний, синтаксичний).

Матеріальне втілення словника зумовлене:

- структурою та кількістю термінологічних одиниць (однотомні, багатотомні словники);
- формою носія інформації (кодексові, дискові, комбіновані словники);
- характером знакових засобів (текстові, матричні, комплексні словники);
- способом документування (друковані та електронні словники);
- призначеністю для сприйняття (людиночитні, машиночитні словники);
- каналом сприйняття (візуальні);
- повнотою відображення мовної лексики (повні, неповні словники-мінімуми);
- порядком розміщення лексичного матеріалу (формальні (алфавітні, алфавітно-гніздові);
- логічні (систематичні, систематично-алфавітні) словники).

Обставини існування словника у зовнішньому середовищі визначаються:

- первинністю опублікування (оригінальні словники та передруки);
- місцем створення (зарубіжні, національні, корпоративні словники);
- поширеністю вживання термінологічних одиниць (словники загальнонавчальної та індивідуально-авторської термінології).

Типологічна класифікація термінологічних словників враховує:

- цільове призначення (довідковий, науковий, науково-популярний, виробничий, навчальний словник);
  - читацьке призначення (широке коло читачів, окремі категорії фахівців, колектив мовців).
- Сумлінне дотримання вищезазначених вимог та критеріїв сприятиме подоланню недоліків сучасних термінологічних словників [9], а саме:
- прагнення до надмірної багатofункціональності термінологічного словника, що як створює труднощі для укладача, так і зумовлює незручності у користуванні словником;
  - суб'єктивність та випадковість у створенні реєстру, що призводить до поверхневого та недостатнього окреслення термінологічної галузі;
  - невідповідність змісту й організації словникової інформації його призначенню;
  - відсутність єдності у структурі та інформаційному наповненні;
  - несистемність в описі термінів, зумовлена відсутністю посилань між взаємопов'язаними термінами;

- недостатній опис морфологічних та словотворчих ознак термінологічних одиниць;
- неповний семантичний опис термінів;
- невідповідність визначень термінів у різних типах спеціальних словників;
- неузгодженість в організації інформації у словникових статтях, виборі позначок та посилань.

Термінологічний словник за своєю суттю є енциклопедичним словником, тому його розглядають як своєрідний банк мікротекстів, покликаючи окреслити значення та визначити комунікативну спрямованість реєстрових слів-термінів [10].

В умовах постійного інтенсивного розвитку міжнародної наукової співпраці принципового значення набуває оптимізація термінологічних систем різних галузей наук. Крім того, зважаючи на цілковиту діджиталізацію та інформатизацію суспільства, актуальним вбачається створення саме електронних багатомовних термінологічних словників, які покликані задовольнити спеціалізовані потреби користувачів, що належать до різноманітних лінгвокультурних середовищ

та потребують вичерпного спектра лінгвістичної інформації. Наразі актуальність цих словників є безсумнівною, оскільки саме вони були, є і будуть тими джерелами, які цілком відповідають професійним потребам користувачів різноманітних лінгвокультурних середовищ та надають релевантну лінгвістичну інформацію про необхідну лексичну одиницю, зокрема семантику слова та параметри його функціонування у системі мови. Відтак словник моделює мовну систему та надає користувачеві вільний доступ до неї.

Висновки та перспективи дослідження. Отже, електронні багатомовні термінологічні словники сприяють розвитку галузей науки та фасилітують міжнародне спілкування у різних сферах діяльності. Вони допомагають сформувати мовну компетентність фахівців, допомагають оновити галузеву термінологію та слугують доступом до наукових інформаційних джерел. Питання електронних багатомовних термінологічних словників є надзвичайно актуальним та потребує подальшого вивчення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Зозуля С. Термінологічний словник «Інформаційні ресурси. Словник законодавчої та стандартизованої термінології». 2014. URL: <http://eprints.rclis.org/24628/1/zozula.pdf> (дата звернення: 24.04.2022)
2. Тараненко О. О. Лексикографія. *Українська мова: Енциклопедія*. Київ : Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана, 2004. С. 296–297.
3. Комова М. Класифікація термінологічних словників. *Проблеми української термінології*. Львів, 2008. С. 144–147.
4. Демська О. Вступ до лексикографії. Київ : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2010. 266 с.
5. Calzolari N. Computer-Aided Lexicography: Dictionaries and Word Data Bases. *Computational Linguistics* / ed. by E. S. Batori, W. Lenders, W. Putschke. Berlin; N.Y., 1999. P. 510–519.
6. Ciobanu G. Peculiarities of Terminography. *Buletinul Științific al Universității "Politehnica" din Timișoara*. Т. 2. Seria: *Limbă modernă*. 2003. P. 59–64.
7. Чередніченко Г. А., Ковальчук О. С. Термінологічний словник як різновид сучасного електронного словника. *Науковий вісник Донбасу*. 2012. № 3. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvd_2012_3_5 (дата звернення: 16.07.2022).
8. Сінкевич Н. М., Плющай О. О. Лінгвістичні та екстралінгвістичні особливості електронних словників сучасної української мови. *Дослідження з лексикології і граматики української мови*. 2016. Вип. 17. С. 100–110.
9. Перебийніс В. І., Сорокін В. М. Традиційна та комп'ютерна лексикографія: навчальний посібник. Київ: Вид. центр КНЛУ, 2009. 218 с.
10. Селіверстова К. Т. Підготовка галузевих словників: здобутки і особливості методики укладання перекладного словника. *Архіви України*. 2013. № 5. С. 25–62. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ay_2013_5_4 (дата звернення: 23.07.2022).